

"א"י הראשונה" מול "א"י השנייה" – המקרה הפומבי הראשון של קיפוח אתני ועדתי בכדורגל הישראלי במדינת ישראל

ברוך פורמן

תקציר

בחדש יוני 1971 זעזעה מחאתם האלימה של תושבי שכונת התקווה, אוהדי קבוצת "בני יהודה" תל אביב את שלוותה של המדינה. הייתה זו הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בוטה בצורה כזו בטענה של קיפוח על רקע עדתי בספורט בכלל ובכדורגל בפרט במדינת ישראל. תושבי שכונת התקווה שקופחו לטענתם ע"י ההתאחדות לכדורגל יצאו מתוך גבולות השכונה והביעו את מחאתם בחוצות תל אביב תוך שהם משתוללים, שורפים מכוניות, מנפצים חלונות ראויה ומתעמתים עם השוטרים, אלא שזו לא הייתה הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש פומבי בטענה הנ"ל. הפעם הראשונה התרחשה בשנת 1956, כתוצאה מהמאבק על ראשות ליגה ג' בין שתי קבוצות: קבוצת "הפועל" לוד שייצגה עיר שמרבית תושביה עולים חדשים וקבוצת "הפועל" הרצליה שייצגה את היישוב הוותיק. מאמר זה שופך אור בפעם הראשונה על השתלשלותו של אותו עימות, גורמיו ותוצאותיו.

תאריכים: קיפוח אתני, סוציולוגיה של הספורט, כדורגל, מדינת ישראל.

אחת השאלות המרכזיות המעסיקות את הסוציולוגיה של הספורט כמעט מראשיתה היא השאלה אם העיסוק בפעילות ספורטיבית בכלל ובכדורגל בפרט תורם לשילובן של קבוצות הנחשבות מקופחות, כגון: מהגרים ואחרים בחברה, ממזער מתחים וכדומה, או שמא להפך: מגביר את המתחחות החברתית בין לבין הקבוצות הוותיקות והמבוססות יותר.¹ הדיון המחקרי בשאלה זו נסב סביב שני מודלים מנוגדים:

מודל האינטגרציה – הנחת היסוד של מודל זה היא שספורט בכלל וכדורגל בפרט משמשים כמכניזם לאינטגרציה של קטגוריה חברתית אחת או יותר במכלול הלאומי. כדורגל הוא "המשווה הגדול" הן משום שהוא "עיוור" מבחינת גיוס המשתתפים בו – מה שקובע להלכה את ההשתתפות בו היא היכולת המוכחת על המגרש – והן משום שעל קו הזינוק כל המשתתפים בו שווים ללא הבדל גזע, צבע, מין וכדומה.²

מודל המחאה – קונפליקט – המודל הזה מציע פירוש שונה מן הקודם ועיקרו שהספורט בכלל והכדורגל בפרט עשויים לשמש אמצעי מסייע לקונפליקט, למחאה חברתית ולרפורמה שבסיסיהם יכולים להיות לאומיים, אתניים ומעמדיים. מחאה זו יכולה להתגלגל, להתפתח, לערער את הסדר החברתי ואף לפרקו.³ קונפליקטים ומתחים מעין אלה אף קרו במדינת ישראל הן בעבר הרחוק והן בעבר הקרוב. עד היום היה מקובל להניח כי המקרה הראשון

שבו נעשה שימוש פומבי בטיעון של קיפוח על רקע עדתי בתחום הספורט בכלל ובכדורגל בפרט שהוליד מחאה שחרגה אל מעבר למקום מושבו של אותו "מיעוט" שראה עצמו מקופח על רקע זה התרחש בחודש יוני 1971 בעת שמחאתם של אוהדי "בני יהודה", קבוצת הכדורגל שמוזהה יותר מכל עם שכונת התקווה בתל אביב, "התגלגלה" מרחובות השכונה לרחובות תל אביב. משחק במסגרת הליגה הלאומית שלא התקיים בין קבוצת הכדורגל "בני יהודה" לקבוצת "הפועל" חולון ושהתאחדות לכדורגל דרשה שיתקיים (במקום לפסוק הפסד טכני לקבוצת "הפועל" חולון, כפי שדרשה קבוצת "בני יהודה"), עורר מהומה רבתי תחילה בשכונה ואחר כך ברחובות תל אביב.⁴ כפי שכבר צויין, קבוצת הכדורגל של "בני יהודה" מוזהה עד היום עם שכונת התקווה, שמרבית תושביה הנם בני עדות המזרח, ולכן "ביטאו ההפגנות של שנת 1971 משהו עמוק יותר",⁵ דהיינו מחאה עדתית ומעמדית כנגד הממסד. הנהלת "בני יהודה" טענה גם כי ההפגנות האלימות לובו על ידי אנשים מבחוץ וכיוונה אצבע מאשימה כלפי "הפנתרים השחורים".⁶ מחאתם האלימה של אוהדי קבוצת "בני יהודה" גרמה לטראומה הן לממסד הספורטיבי והן לממסד הפוליטי, שהספיק לשכוח את אירועי ואדי-סאליב שהתרחשו 12 שנים קודם, משום שהיא לראשונה הציגה בפומבי גם בתחום הספורט את המתחים והניגודים העדתיים במדינת ישראל, שהייתה אז בשיא עוצמתה ארבע שנים לאחר הניצחון הגדול שהושג במלחמת ששת הימים. אלא שאירועי חודש יוני 1971 שתוארו לא היו הראשונים מסוגם במדינת ישראל כפי שסברו עד היום. קדמה להם ב-15 שנים מחאה חברתית שהתרחשה בעיר שמרבית תושביה היו עולים חדשים וערבים. אמנם מחאה זו לא לוותה בהפגנות אלימות דוגמת אלה של שנת 1971, אך ניתן לה הד פומבי שחרג אל מעבר לגבולות המקום שבו היא התרחשה. במאמר זה אני מבקש להציג לראשונה את תאור השתלשלותה של אותה מחאה ואת חשיבותה להיווצרותה של "א"י השנייה" גם בתחום הספורט.

"הפועל" לוד "הפועל" הרצליה – המקרה הפומבי הראשון של טענה לקיפוח חברתי בספורט במדינת ישראל

העלייה ההמונית של שנות החמישים של המאה הקודמת השפיעה לא רק על ההיבטים הכלכליים והפוליטיים של החברה הישראלית, אלא גם על עצם יצירתה של מציאות חדשה שהיו לה משמעויות חברתיות, חינוכיות ותרבותיות מרחיקות לכת. החברה הישראלית התארגנה סביב החלוקה ל"מחנות" בין "ותיקים" לבין "חדשים" לא בכוונת תחילה כי אם בשל אילוצים, ובמידה לא מעטה גם בשל חוסר הבנה ורגישות. העולים, שחלקם במדינה החדשה כולה כבר החל לעלות על חלקם של הוותיקים, היו מרוחקים מהחברה הישראלית, שעוצבה ונוהלה על ידי האליטות הישנות שעליהן נמנו מפלגות וארגונים מכל גוני הקשת. בעיני העולים החדשים היה הממסד הוותיק כפול פנים: מחד גיסא הוא נתפס כקרוב משפחה קולט ונדיב, ומאידך גיסא הוא היה זר, מתנכר, מאיים ותבע ציות והכרת תודה.

בתנאי המצוקה הכלכלית של שנות החמישים היה לפוליטיקה ולפוליטיקאים השפעה עצומה על העולים. בעקבות זאת הסתמנה, כפי שכבר צויין, חברה שנמנו בה בסדר היררכי שתי קטגוריות: "ארץ ישראל הראשונה" ה"וותיקים", שהיו למעלה כמעט בכל תחום, "וארץ ישראל השנייה" העולים שעצם היותם "חדשים" היה סימן לנחיתותם ביחס לוותיקים. עוד דבר שהחריף את הקונפליקט בין ה"וותיקים" לבין ה"חדשים" היה מוצאם של ה"חדשים" בעיקר אלה שנמנו עם בני עדות המזרח.

בשנים 1949-1950 עדיין לא התקיימו משחקי ליגה סדירים. משחקי ליגה סדירים פחות או יותר בכדורגל החלו בשנת 1950. בליגה הראשונה – הלאומית – השתתפו קבוצות שהגיעו ממקומות מבוססים יחסית של היישוב הוותיק, כגון: תל אביב, חיפה, רחובות, פתח-תקווה, נס ציונה ועוד. עולים חדשים החלו להשתתף ולהתארגן בקבוצות משל עצמם בתחילת שנות החמישים. בשנות החמישים המוקדמות כבר ניכרה התחלה חדשה לגמרי. קבוצות כדורגל ממקומות יישוב "חדשים" שהתיישבו בהם עולים חדשים החלו להשתתף במשחקי הליגות השונות בדרך כלל הנמוכות (ליגות ב' ו-ג'). כך למשל השתתפו במשחקי הליגות הנמוכות קבוצות כמו "הפועל" מגדל-גד, "הפועל" באר שבע, "מכבי" באר שבע, "ביתר" רמלה ו"הפועל" לוד.⁷

בעונת הכדורגל 6/1955 הייתה ליגה ג' מחולקת לעשרה מחוזות. בתום משחקי העונה הרגילה שכללו שני סיבובים עלתה הקבוצה הראשונה מכל מחוז למשחקי מבחן שבסיומם נקבעו העולות לליגה ב'.⁸ שתי הקבוצות שהתמודדו באותה עונה על הבכורה בליגה ג' מחוז השרון היו "הפועל" לוד, שייצגה כפי שניווכח בהמשך עיר שמרבית תושביה היו עולים חדשים וערבים, ו"הפועל" הרצליה שייצגה את האוכלוסייה הוותיקה יותר. בתאריך 10 בדצמבר 1955 התקיים בהרצליה משחק ליגה רגיל בין שתי הקבוצות במסגרת משחקי הסיבוב הראשון של ליגה ג'. השופט שהוזמן לנהל את המשחק לא הגיע, ובמקומו ניהל אותו (בהסכמת שתי הקבוצות) תושב הרצליה שהציג את עצמו כשופט כדורגל מוסמך. המשחק התנהל כולו בגשם שוטף והשופט הפסיק אותו 20 דקות לפני סיומו החוקי כשהתוצאה הייתה 0:0. נציגי הקבוצות קיבלו את הצעת השופט כי זו תחשב גם תוצאת הסיום. גם ההתאחדות לכדורגל אישרה תוצאה זו. אולם ב-23 בינואר 1956 נדרשו שתי הקבוצות על ידי ההתאחדות לכדורגל לקיים ביניהן משחק חוזר ומועדו נקבע ל-28 בינואר 1956. אף על פי שקבוצת "הפועל" לוד ערערה על ההחלטה, הופיעו שחקניה למשחק החוזר בהרצליה בתאריך שנקבע. גם למשחק זה לא הופיע השופט שנקבע על ידי ההתאחדות לכדורגל, ובהסכמת שתי הקבוצות (שנוסחה בכתב) נקבע כי את המשחק ינהל מי שהיה צריך להיות שופט קו באותו משחק, שהיה במקרה תושב לוד. ארבע דקות לפני סיומו של המשחק, כשהתוצאה הייתה 4:4, פרצו למגרש אנשי "הפועל" הרצליה ודרשו מהשופט להחזיר להם את ההסכם שנחתם לפני תחילתו בין נציגי שתי הקבוצות. כשזה סירב לעשות כן הם "פוצצו" את המשחק ואילצו אותו להתלוות אליהם לתחנת המשטרה המקומית, שם

איימו עליו השוטרים כי יעצרו אותו אם לא ימסור את ההסכם לידיהם. גם אנשי "הפועל" הרצליה ואוהדיהם אישרו עובדה זו בדיון שהתקיים בפני ועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל, אך טענו, כי עשו זאת בכדי להגן על שחקני לוד ולמנוע "משפט לינץ" בהם.⁹ ועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל, שדנה באירועי אותו משחק, פסקה כי על שתי הקבוצות לקיים ביניהן משחק חוזר, וזאת בתאריך ה-2 באפריל 1956.¹⁰

ב-3 במרס 1956 החלו משחקי הסיבוב השני בכל הליגות בארץ. שתי הקבוצות התמודדו ביניהן ב-17 במרס 1956 על מגרשה של קבוצת "הפועל" לוד. במשחק, שעורר התעניינות רבה מאוד, נכחו כ-1,500 צופים (מספר שיא במושגי אותה תקופה גם בליגות הבכירות). כמו כן נכחו במשחק גם חמישה חברי המזכירות של מועצת פועלי לוד, סגן ראש העיר, קציני משטרה ושוטרים רבים שהוזמנו באופן מיוחד על ידי אנשי "הפועל" לוד כדי לשמור על הסדר. גם הפעם הזו לא הופיע השופט שנקבע על ידי ההתאחדות. בהגרלה שהתקיימה לפני המשחק נבחר נציג "הפועל" הרצליה להיות השופט. המשחק הסתיים בתוצאה 2:3 לטובת "הפועל" לוד.¹¹ במקביל ערערה קבוצת "הפועל" לוד על החלטת ועדת המשמעת לקיים משחק חוזר בהרצליה בתאריך 2 באפריל 1956 למשחק שהתקיים בין שתי הקבוצות בתאריך 28 בינואר 1956, ודרשה כי המשחק יתקיים במגרש נטרלי. הערעור נדחה על ידי ההתאחדות לכדורגל והקבוצה התייצבה למשחק בתאריך שנקבע. למשחק הופיעו השופטים שנשלחו על ידי ההתאחדות והוא הסתיים בתוצאה 1:3 לזכותה של קבוצת "הפועל" לוד. כשהיה שנדמה כי הרוחות נרגעו, נודע לאנשי לוד כי ועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל דנה בתוצאת המשחק שהתקיים בין שתי הקבוצות ב-17 במרץ 1956 בלוד. זאת בהסתמך על דוח השופט שכתב כי "שפט כאשר שפט כתוצאה מלחץ הקהל ומסכנת מוות, וועדת המשמעת התרשמה, כי השופט היה נתון תחת לחץ ולא היה חופשי בשיפוטו, לכן החליטה ועדת המשמעת: **ע"מ להזהיר את קבוצת "הפועל" לוד ואת קהל אוהדיה יחד לשלול את הביתיות מקבוצת "הפועל" לוד לשני משחקים החל מתאריך 25 במרץ 1956**"¹² **"ולהעניק ניצחון טכני בשיעור 0:3 לקבוצת "הפועל" הרצליה על "הפועל" לוד**".¹³ טענתם של אנשי "הפועל" הייתה **"כי הם הופלו לרעה בדיוני ועדת המשמעת אך ורק בשל היותם קבוצה המייצגת ישוב עולים. הם הופלו לרעה בסילוף זדוני ובכוונת תחילה להכשיל קבוצתנו מלהיכנס לליגה ב' ע"י העדפת "הפועל" הרצליה, החלטה זו הנה הפליה לגבי ישוב עולים וסילוף המציאות הקיימת"**¹⁴ (ההדגשה במקור). להצדקת טענתם בדבר קיפוח מכוון מצד הממסד הספורטיבי והפוליטי בשל היותם עולים חדשים הביאו אנשי "הפועל" לוד שלוש הוכחות:

1. הסחבת המתמשכת שנקטה ההתאחדות לכדורגל בטיפול המשחק שהתקיים בין שתי הקבוצות בתאריך 28 בינואר 1956. לטענת אנשי "הפועל" לוד ההתאחדות נקטה סחבת זו באופן מכוון, עד שייודעו תוצאות המשחק בין שתי הקבוצות שהתקיים במסגרת הסיבוב השני של משחקי ליגות ג' ב-17 במרס 1956.¹⁵

2. לדיון בוועדת המשמעת שהתקיים לאחר המשחק בין שתי הקבוצות ב-28 בינואר 1956 בהרצליה הוזמנו נציגים ממשטרת הרצליה, שאף מסרו את עדותם, אך לדיון שהתקיים ב-17 במרס 1956 סירבה ועדת המשמעת לזמן נציגים ממשטרת לוד כדי שאלה ימסרו את עדותם בפניה.¹⁶
3. השופט ששפט במשחק שהתקיים בהרצליה בתאריך 28 בינואר 1956 היה למעשה שופט מטעם ההתאחדות (שופט קו באותו משחק שמונה על דעת שני הצדדים להיות שופט ראשי בתוקף הנסיבות שנוצרו באותו היום), ואילו השופט ששפט במשחק בין שתי הקבוצות ב-17 במרס 1956 לא היה השופט שנשלח מטעם ההתאחדות לכדורגל.¹⁷
- מסקנה חד-משמעית אחרת שהעלו אנשי "הפועל" לוד הייתה כי הם הופלו לרעה בשל היותם עולים חדשים לא רק על ידי ועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל אלא גם על ידי אנשי מרכז "הפועל", שעשו יד אחת עם אנשי ההתאחדות לכדורגל מאותה סיבה, כפי שציין מזכיר מועצת פועלי לוד הרצל גנתון במכתבו לוועד הפועל בהסתדרות: "מתוך כוונה ברורה להעדיף את קבוצת "הפועל" הרצליה על קבוצת "הפועל" לוד. "הפועל" הרצליה אשר בעבר לא זו בלבד שהייתה חברה בליגה ב' אלא גם בליגה א' אולם כושרה ירד פלאים. במילים אחרות העדפת קבוצה של מושבה ותיקה על זו של עיר עולים וזו כיצד בהעדר הכושר הספורטיבי פשוט מאוד, על ידי סילוף, שקר, הוצאת דיבה והשמצה".¹⁸ מזכיר מועצת פועלי לוד תיאר במכתבו זה גם את תחושת העלבון הקשה והקיפוח, ואת הפגיעה בכבודם של תושבי העיר כולם בשל העוול שנגרם לקבוצתם.

התגובות בלוד – הניסיון לפתוח במאבק פומבי כדי לשנות את החלטת ועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל

בלוד החליטו, כי אי אפשר לעבור לסדר היום לאחר העוול שנגרם להם, ולכן החלו פרנסיה ופרנסי קבוצת הכדורגל שלה לנקוט פעולות מחאה מקומיות וארציות. במישור המקומי נשלח דוח מפורט מהנהלת הקבוצה למזכירות מועצת פועלי לוד ובו מפורט השתלשלות האירועים. העתקים נשלחו למרכז "הפועל", למזכ"ל ההסתדרות מרדכי נמיר, למנהל מחלקת הארגון בוועד הפועל זאב הרינג, לסיעות הפועלים בהסתדרות, למפקד משטרת לוד ולראש עיריית לוד. מנהלי קבוצת "הפועל" לוד ציינו בדוח, כי אם לא תבוטל ההחלטה של ההתאחדות לכדורגל תוך שבוע ימים הם יתפטרו מתפקידם, יסגרו את הסניף ויחזירו את פנקסי החבר של ההסתדרות וכך יעשו גם תושבי העיר.¹⁹ כמו כן הודיעה הנהלת "הפועל" לוד, כי הקבוצה לא תתייצב למשחק הגביע נגד קבוצת "הפועל" יהוד שנועד להתקיים ביום שבת 28 באפריל 1956 בלוד, כמחאה על החלטתה של ועדת המשמעת בהתאחדות לכדורגל שאותה הם הגדירו כ"כצדק המוזר המבדיל בין יישוב ותיק לבין יישוב עולים".²⁰ את האיום הזה הם אכן קיימו ולא התייצבו למשחק הגביע. "קבוצת הפועל" יהוד הופיעה ללוד למשחק אולם לא מצאה על המגרש את יריבתה היות ש"הפועל" לוד מקיים

"ברוגז" עם ההתאחדות, לאחר שהאחרונה פסקה 3:0 לחובת הלודאים במשחק ליגה ג' עם "הפועל" הרצליה, שהכריע את ראשות טבלת ליגה ג' במחוז השרון".²¹ במישור הארצי החליטה הנהלת הקבוצה לפנות לאמצעי התקשורת ולקיים אסיפת עם בלוד ב-2 במאי 1956 בשעה 18:00 ומסיבת עיתונאים מיד אחריה בשעה 20:00. למסיבת העיתונאים הוזמנו אף נציגי מרכז "הפועל", עיריית לוד ומועצת פועלי לוד.²² כמו כן, זכה המקרה להד תקשורתי בעיתונות הספורט של אותה תקופה.²³ אנשי הוועד הפועל של ההסתדרות, שגם אליהם הגיעה מחאתם של אנשי קבוצת לוד, דחו מכול וכול את טענתם כי מדובר באפליה על רקע היותם עולים.²⁴ גישה זו אומצה גם על ידי מרכז "הפועל", מהסיבות האלה: (א) גם אנשי הוועד הפועל של ההסתדרות וגם אנשי מרכז "הפועל" לא רצו להיתפס כמי שמעדיפים קבוצה אחת של "הפועל" על פני רעותה; (ב) הם היו עסוקים באותה עת בהכנות האחרונות לקראת פתיחתו של כינוס "הפועל" השישי ב-10 במאי 1956. לכן הם העדיפו לשמור על נטרליות ועל פסיביות ו"לגלגל" את הכדור לפתחן של ועדת המשמעת וההתאחדות לכדורגל. גם עצרת ההמונים ומסיבת העיתונאים שתוכננו ל-2 במאי 1956 לא התקיימו, משום שהן לא עוררו הד ציבורי רחב דיו הן משום שהיה מדובר בקבוצה שייצגה עיר של עולים והן משום "שרשרת" של אירועים שפקדה את הארץ באותם ימים והסיטה את תשומת הלב הציבורית מאירועי אותו משחק.²⁵ מחוסר ברירה בחרו אנשי "הפועל" לוד לנהוג לפי החלטת הוועד הפועל ולמצות את כל ההליכים החוקיים שעמדו לרשותם, דהיינו הגשת ערעור לוועדת המשמעת העליונה של ההתאחדות לכדורגל. ואכן, בדיון שהתקיים שם הוחלט לקיים משחק חוזר בנימוק, כי השופט ששפט במשחק שהתקיים ב-17 במרס 1956 העיד בעצמו כי חשש לחייו, ולכן פסק בית הדין העליון של ההתאחדות לכדורגל: **"על חידוש המשחק על מגרש ניטרלי... המשחק יתקיים אך ורק תחת שיפוטו של שופט מוסמך אשר ישלח על ידי איגוד השופטים".**²⁶ המשחק הקובע נקבע לתאריך 9 ביוני 1956, אלא שקבוצת "הפועל" הרצליה לא התייצבה למשחק הזה והפסידה בעקבות זאת 3:0 (הפסד טכני).²⁷ כך זכתה קבוצת "הפועל" לוד בראשות מחוז השרון של ליגה ג' ובזכות להשתתף במשחקי המבחן לעלייה לליגה ב'.²⁸ במשחקים אלה, שהתקיימו בחודשים יולי-אוגוסט 1956, כשלה קבוצת "הפועל" לוד ולא עלתה בסופו של דבר לליגה ב'.²⁹ קבוצת "הפועל" לוד הצליחה להעפיל בסופו של דבר לליגה ב' רק בסיומה של עונת המשחקים 1958/9.³⁰

"א"י השנייה" – היווצרותו של הקיטוב חברתי גם בספורט בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל

הכדורגל אינו סתם משחק, הוא אירוע שיש לו השלכות חברתיות חשובות ולעיתים אף חשובות מאוד. הכדורגל הוא משחק של העם, ובכוחו לגרום לאינטגרציה של קטגוריה חברתית אחת במכלול הלאומי, אך בכוחו גם לסייע ליצירת קונפליקטים ולמחאה חברתית על רקע אתני, לאומי או מעמדי. לקונפליקט החברתי המתעורר בשמו של הכדורגל יש

עוצמה משל עצמו, משום שהכדורגל הוא חלק חשוב מהתרבות בכלל ובמדינת ישראל בפרט. בדרך כלל שימש הכדורגל הישראלי, בעיקר בשנות החמישים שהיו שנים של עלייה מואצת, ככלי לאינטגרציה אם באמצעות הקמת קבוצות כדורגל עדתיות או מקומיות שהשתלבו במשחקי הליגה או בין אם ע"י הצטרפות של שחקנים לקבוצות קיימות. כל זה קרה משום שרבים מהעולים לא יכלו לצפות במשחקים שהתקיימו במסגרת הליגות הגבוהות יותר – הליגה הלאומית וליגה א', משום שהתגוררו במקומות מרוחקים מהערים הגדולות, וזאת אף על פי שבמקומות מסוימים הוקמו קבוצות כדורגל בעלות זהות אתנית מובהקת דוגמת "מכבי" יפו שהפכה להיות קבוצתם של עולי בולגריה בארץ, או קבוצת "בני יהודה" שייצגה את שכונת התקווה, או "שמשון" שייצגה את כרם התימנים. לעתים נעשה שימוש במרכיב האתני דווקא כדי להבליט קיפוח על רקע עדתי או חברתי של קבוצה שלא השתייכה ל"וותיקים" דוגמת המקרה שתואר במאמר זה. המשחק בין "הפועל" לוד "הפועל" הרצליה משקף למעשה, לנוכח האירועים שנלוו אליו, את תהליך היווצרותה של "א"י השנייה" גם בספורט, משום ש"הפועל" לוד ייצגה עיר שמרבית תושביה היו עולים חדשים וערבים, על כל המשתמע מכך חסרת אמצעים וחסרת קשרים בקרב הממסד. קבוצת "הפועל" לוד הייתה מבחינתם של תושבי העיר קבוצה המזוהה עם ציבור חדש יחסית בארץ ולמעשה היה בה כדי להביא לידי ביטוי את גאוות המקום בזכות העיסוק בספורט, ובעיקר משום היותה קבוצת הכדורגל שלו.

העיר לוד נכבשה על ידי כוחות צה"ל במבצע דני. רוב תושביה הערבים ברחו ממנה ובמקומם התיישבו בה עולים חדשים. ב-8 בנובמבר 1948 מנתה אוכלוסיית העיר 1,056 נפש.³¹ בתקופה שבין 1 באפריל 1949 ועד 31 באוגוסט 1949 התיישבו בעיר 6,093 עולים חדשים.³² מספרם של תושבי העיר גדל בהדרגה בשנות החמישים הראשונות בעיקר משום גלי העלייה, כאשר בסיומה של שנת 1956 מנתה אוכלוסיית העיר 18,250 נפש.³³ סניף "הפועל" בעיר החל לפעול רשמית ב-29 ביוני 1949.³⁴ עוד עשרות רבות של סניפים הוקמו בכל רחבי הארץ במקומות שבהם התרכזו עולים חדשים. הפעילות הספורטיבית בקרב העולים נועדה להשיג כמה מטרות: (1) ריהביליטציה נפשית ופיזית;³⁵ (2) פוליטית – אמצעי למשוך קהל "בוחרים" ולכוונו למפלגות הנכונות, בדרך כלל מפלגות הפועלים;³⁶ (3) אמצעי להתמודד ביעילות עם תופעות שליליות שפשטו בקרב העולים בכלל ובני הנוער שלהם בפרט, כגון: עזובה, עבריינות ובטלה;³⁷ (4) הכנה טרום-צבאית;³⁸ (5) אינטגרציה חברתית.³⁹ עיקר הפעילות הספורטיבית ביישובי העולים נסבה סביב משחק הכדורגל מהסיבות שהוזכרו קודם ומסיבות אחרות, כגון: השקעה כספית מצומצמת יחסית בתשתית והמתח והעניין המתלווים למשחק זה. מצבם הכלכלי הקשה של העולים, תחושת הניכור שליוותה אותם עם בואם ארצה, הזלזול שהמוסדות הקולטים הפגינו כלפיהם וכלפי מוסדות ההנהגה המסורתיים שלהם והישגיהם הדלים, בעיקר של בני עדות המזרח, בתחום החינוך, כל אלה גרמו להיווצרותה של "א"י השנייה".

אחד הניסיונות להתמודד עם מציאות חברתית קשה זו היה באמצעות הפעילות הספורטיבית בכלל והכדורגל בפרט, שהפכו מקור לגאווה ולפיצוי לעולים החדשים משום שהספורט היה התחום היחיד שבו יכלו העולים החדשים להתמודד ולהיקלט כשווים, פחות או יותר, לוותיקים אך ורק בזכות יכולתם הספורטיבית. לכן הייתה הפעילות הספורטיבית מרכיב עיקרי בפעילות התרבותית במקומות שבהם ישבו העולים החדשים. עובדה זו הביאה בסופו של דבר להזדהות כמעט מוחלטת בין תושבי המקום לקבוצתם ויצרה "גאוות יחידה", ולכן כל פגיעה בקבוצת הספורט הייתה פגיעה בציבור שלם של עולים, פגיעה שהעמיקה וביססה את תחושות הקיפוח, התסכול, הזעם והיאוש שממילא היו חזקות בקרבם. המשתמע מכך הוא כי הפעילות הספורטיבית בקרב העולים בראשית שנות המדינה ובעיקר העיסוק בכדורגל טמנו בחובם אפשרויות מנוגדות. בצד אפשרויות לאינטגרציה חברתית נבטו גם זרעי הפורענות של קונפליקטים, תסכולים ומתחים שיצרו את ראשיתה של "א"י ישראל השנייה" גם בספורט. זרעים אלה נבטו וצמחו והגיעו לכלל התפרצות בסוף שנות ה-50 במאורעות ואדי סאליב ואחר כך בפעילותם הפוליטית והחברתית של קבוצות ופעילים שניסו לתקן את העוול שנגרם לדעתם לעולים ולבני עדות המזרח בדרכים ובאמצעים שונים.

סיכום

אירועי חודש יוני שנת 1971 בתל אביב היו הפרעות הגדולות ביותר שהתרחשו בארץ בגלל כדורגל מאז ומעולם. הפגנתם של אוהדי קבוצת "בני יהודה" הפכה במהירות מהפגנה ברישיון להפגנה אלימה ונדירה בעוצמתה ביחס למה שידע הכדורגל במדינת ישראל. המתפרעים ניפצו חלונות ראוה, בזזו חנויות ושרפו מכוניות. עוצמתן של המהומות הייתה כל כך גדולה עד שראש הממשלה דאז גולדה מאיר נאלצה להתערב בעניין זה. כל פגיעה בקבוצה שייצגה עולים או בני עדות המזרח נתפסה כפגיעה במגזר כולו והעמיקה את רגשות הקיפוח שפעמו ממילא בקרב אותן קבוצות. המקרה המתואר במאמר זה הוא המקור הראשון בתולדות הספורט במדינת ישראל שבו עלה נושא מעין זה לכותרות וקיבל פרסום שחרג מעבר לגבולות המקום שבו הוא התרחש. אלא שבאותן שנים עדיין לא הבשילו (מהסיבות שהוזכרו) התנאים למחאה חברתית אלימה; זו תפרוץ שנים מספר לאחר מכן, ורק תלך ותתעצם עם הזמן.

הערות למאמר

מאמר זה הוא חלק מדיסרטציה שאושרה על ידי הוועדה לתואר שלישי באוניברסיטת בר-אילן בתאריך 26.01.05 לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. הדיסרטציה נכתבה בהדרכתה של פרופ' יהודית תידור-באומל מהמחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן, והיא עוסקת בהתאגדות לתרבות גופנית "הפועל" ומעורבותה בקליטת העלייה בשנים 1960-1946.

1. ראה למשל:

R.H. Boyle, **Sport-Mirror of American Life**, Boston, 1963.

G. Eisen, K.D. Wiggins, (ed), **Ethnicity and Sport in North American History and Culture**, Connecticut, 1994.

M. Dyreson, **Making the American Team**, University of Illinois press, 1998, pp 115-126.

2. ראה למשל:

J.S. Coleman, **The Adolescent Society**, N.Y, 1961

J. Roberts, R.M. Kozelka, B.S. Smith, "**Social Stratification and Social Mobility Among Young Sportsmen**" in J. Loy, G. Kenyon (ed), **Sport Culture and Society**, N.Y., 1969 pp 244-258.

M. Semyonov, "**Sport and Beyond Ethnic Inequalities in Attainment**" in A. Yiannakis, T. D. McIntyre, M. J. Melnick (ed) **Sport Sociology Contemporary Themes** (4 ed) Kendall Hunt Publishing Company, U.S.A, 1993, pp 527-534.

A.M. Grey, "**Sports and Immigrant Minority and Anglo relations in Garden City, Kansas, Highschool**", **Sociology of Sport Journal**, (9,3, Sep, 1992), pp 255-270.

א, בן-פורת, **כדורגל ולאומיות**, ת"א, 2003, עמ' 37-39 להלן בן-פורת, **כדורגל ולאומיות**.

3. להסבר כללי על תיאוריות הקונפליקט ראה למשל א, יוגב, "**גישות ניאוובריאניות וחינוך**", (בתוך), י, קשת, מ, אריאלי ו,ש, שלסקי (עורכים), **לקסיקון החינוך וההוראה**, רמות, ת"א, עמ' 84-86; בן-פורת, **כדורגל ולאומיות**, עמ' 39-41 וראה גם, G.R. Luschen, G.H. Sage (ed) **Handbook of Social Sociology of Sport**, Champaign, 1981

404-405 pp. שם כתוב: "לאלימות בספורט שורשים תרבותיים וסוציאליים. אם בחברה מסוימת קיימות התפצלויות או ניגודים על רקע אתני, פוליטי, כלכלי, מעמדי, דתי או אחר, הפוטנציאל לעימות בין הקבוצות השונות יהיה גדול, או במילים אחרות אלימות קולקטיבית עלולה להתפרץ, כאשר הקבוצות בחברה נמצאות כבר בעימות על רקע מסוים". בשנת 1962 נפצעו 500 צופים בווינגטון בתגרה שפרצה בין אוהדים של שני בתי ספר על-יסודיים בעת שנבחרת של בית הספר פרטי ניצחה נבחרת של בית ספר שייצג תושבים מהמעמד הנמוך. דוגמאות נוספות: שתי הקבוצות הגדולות של העיר איסטנבול: "גלאטסראי" שהוקמה על ידי תיכוניסטים אריסטוקרטים בשנת 1905 ו"פנרבחציה" שהוקמה בשנת 1907 בצד האסיאתי של העיר וייצגה את הפועלים הפשוטים; שתי הקבוצות הגדולות של העיר ריו דה ז'נירו "ואסקו דה גמה" שמייצגת את ילידי ברזיל ו"פלמנגו" שמייצגת את המהגרים שהגיעו לברזיל; שתי הקבוצות הגדולות בקהיר "אל-אהלי" שמייצגת את השכונות העניות ו"זמאלק" שנוסדה בתמיכה כספית של עשירי העיר; שתי הקבוצות הגדולות ביוון "פנתיאייקוס" מאתונה ו"אולימפיאקוס" מפיראוס. ההיסטוריה של הסכסוך בין שתי הקבוצות היא פוליטית; הקפיטליסטים מאתונה מול הסוציאליסטים מפיראוס; שתי קבוצות הפאר של מילנו בצפון איטליה, "אינטר" ו"מילאן": מילאן מייצגת את הפשיסטים שדוגלים בהתנתקות הצפון מהדרום, ואינטר מייצגת את הסוציאליסטים שדוגלים באיטליה מאוחדת; שתי הקבוצות הגדולות ברומא, "לאציו" ו"רומא": לאציו מייצגת את המסורת ואת המפלגה הפשיסטית. רומא בעד המפלגה הסוציאליסטית, ושתיהן יחד שונאות את הקפיטליסטים מצפון איטליה; שתי הקבוצות הגדולות של בואנוס איירס – "בוקה ג'וניורס" ו"ריבר פלייט" נוסדו שתייהן על ידי מהגרים ספרדים ואיטלקים, אבל "ריבר פלייט" נהנית מתמיכתם של העשירים. לעתים "גלשו" המשחקים בין קבוצות אלה לכדי עימותים אלימים.

4. ההפגנות בשכונת התקווה לוו בהתכתשויות עם המשטרה, בזריקת אבנים, השלכת חזיזים, ניפוץ שמשות של מכוניות, ובאיומים טלפוניים. היו גם פצועים, עצורים, ואפילו נמצא מצבור של בקבוקי מולוטוב באחת מהחצרות בשכונת התקווה. ההפגנות האלימות "גלשו" לרחובות תל אביב. בצומת הרחובות קרליבך והחשמונאים שבו שכנו משרדי ההתאחדות לכדורגל נופצו כל הזגוגיות של חלונות הראווה, חנויות נבזזו ומכוניות נפגעו. גם ראש הממשלה גולדה מאיר התערבה בנושא. סגן יו"ר ההתאחדות לכדורגל צבי ברים מסר, כי קיבל איום טלפוני: "כי אם לא יאשר את הניצחון הטכני לטובת בני יהודה (0:3) נגד הפועל חולון – חייו בסכנה" **דבר** מ-7 ביוני 1971. גם יוסף (מיקה) אלמוג, יו"ר ועדת הליגה והגביע בהתאחדות, וגם יו"ר ההתאחדות עצמו יצחק זאבי מסרו כי איימו על חייהם; **דבר** מ-8.6.1971. על מציאת מצבור של בקבוקי המולוטוב ראה למשל **על המשמר** מ-8.6.1971.

5. א' בן-פורת, **ממשחק לסחורה, הכדורגל הישראלי 1948-1999**, המרכז למורשת בן-גוריון קרית שדה בוקר, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2002, עמ' 188-189.
6. **על המשמר** מ-9 ביוני 1971 "ביום שני בשעות הצהרים הסתובבו בהתקווה אנשים שלא מהשכונה והציעו את שרותם, סיפר גד סולמי (מראשי 'בני יהודה'), בלט ביניהם צעיר מגודל שיער שהגיע בפולקסוואגן ירוקה עם שלט של 'הפנתרים השחורים' והבטיח להביא את כל הפנתרים לעזרה".
7. בן-פורת, **כדורגל ולאומיות**, עמ' 74.
8. **הארכיון ע"ש צבי נשרי במכון וינגייט**, 5.28.11, "ההתאחדות לכדורגל בישראל ההנהלה – דו"ח מנהלתי לתקופה 6-1955" מ-27 באוגוסט 1956. להלן **ארכיון מכון וינגייט**.
9. **המכון לחקר תנועת העבודה והחלוץ ע"ש פנחס לבון**, IV.208.8147, להלן **מכון לבון**, "דו"ח שנשלח למזכירות מועצת פועלי לוד על השתלשלות העניינים סביב משחקי "הפועל" לוד ו"הפועל" הרצליה" בחתימת יצחק וולק "הפועל" לוד מ-22 באפריל 1956 עם העתקים למרכז "הפועל", החבר זאב הרינג בוועד הפועל, מזכיר ההסתדרות מרדכי נמיר, סיעות הפועלים בהסתדרות, ראש עיריית לוד ומפקד משטרת לוד. וראה גם ראיון אישי שקיימתי בתאריך 1 ביולי 2004 עם לזר לאופולד, תושב לוד שהיה בתקופה הנדונה שחקן "הפועל" לוד. הלה זכר היטב את אירועי המשחק החוזר בהרצליה ואת המנוסה שלו ושל השחקנים האחרים לפרדסים שהקיפו את המגרש שם מאימתו של קהל הצופים שפרץ למגרש. ראה גם ארכיון מכון וינגייט, 5.28.11 **חוזר ההתאחדות לכדורגל 55/35** מ-26 בדצמבר 1955.
10. נוסף על כך קבעה ועדת המשמעת, כי "הפועל" הרצליה נהנית מהספק, שחקן "הפועל" הרצליה הורחק לשבועיים, וכן הוטל קנס בסך 25 ל"י על קבוצת "הפועל" הרצליה, **ארכיון מכון וינגייט** 5.28.11 **חוזר ההתאחדות לכדורגל מס' 56/5** מ-21 בפברואר 1956.
11. **מכון לבון**, IV.208.8147, "דו"ח על השתלשלות העניינים סביב משחקי "הפועל" לוד ו"הפועל" הרצליה" מ-22 באפריל 1956 בחתימת יצחק וולק, "הפועל" לוד.
12. **ארכיון מכון וינגייט**, 5.28.11, **חוזר ההתאחדות לכדורגל, מס' 56/9** מ-11 באפריל 1956.
13. **שם, שם, חוזר ההתאחדות לכדורגל מס' 56/10** מ-20 באפריל 1956 סעיף 10 אישורי משחקים (משמעת).
14. ראה הערה 9, "דו"ח על השתלשלות העניינים סביב משחקי "הפועל" לוד ו"הפועל" הרצליה".

15. **שם, שם**, "... כדי להשאיר פתח לכל מיני תמרונים לטובת הקבוצה מהרצליה".
16. **שם, שם**, "... שוטרי לוד אינם מהימנים כנראה על וועדת המשמעת..."
17. **שם, שם**, "... השופט ששפט את המשחק בתאריך 17 במרץ 1956 על מגרש לוד לא היה השופט שנשלח מטעם ההתאחדות, אלא שופט שהורגל, אולם השופט ששפט את המשחק על מגרש הרצליה בתאריך 28 בינואר 1956 כן היה שופט מטעם ההתאחדות אך לגבי וועדת המשמעת כנראה לא זה שקובע..."
18. **מכון לבון**, IV 250-40-21, מכתבו של מזכיר מועצת פועלי לוד הרצל גנתון מ-22 באפריל 1956 לידי הח' הרינג בוועד הפועל עם העתקים למזכ"ל ההסתדרות מ' נמיר ומזכ"ל "הפועל" י' (פינסק) פנאי.
19. ראה, הערה 11.
20. **מכון לבון**, IV.208.8147, **מכתב מהנהלת "הפועל" לוד בחתימת יצחק וולק** מ-27 באפריל 1956 עם העתקים למרכז "הפועל", מזכ"ל ההסתדרות מ' נמיר, מנהל מחלקת הארגון בהסתדרות הח' הרינג וסיעות הפועלים בהסתדרות.
21. **חדשות הספורט**, מס' 169 מ-29 באפריל 1956 וראה **ארכיון מכון וינגייט** 5.28.11 **חוזר ההתאחדות לכדורגל** 56/13 מ-20 במאי 1956 (סעיף 5) "הפועל" יהוד "הפועל" לוד 0:3 אי-הופעה.
22. **מכון לבון**, IV.208.8147, **מכתב מהנהלת "הפועל" לוד בחתימת יצחק וולק למזכירות מועצת פועלי לוד מסוף אפריל 1956** עם העתקים למזכ"ל ההסתדרות מ' נמיר, מנהל מחלקת הארגון הח' הרינג, מזכ"ל "הפועל" י' (פינסק) פנאי וסיעות הפועלים בהסתדרות.
23. **חדשות הספורט** מ-4 במאי 1956 במדור "תשובות לכל" שם ציטטו את החלטת וועדת המשמעת של ההתאחדות לכדורגל.
24. "ועדת המשמעת כמוה כן היא (בית דין) והיא המוסמכת לדון באופן אובייקטיבי בבעיות המובאות לפניה. ועדת הליגה בהתאחדות לכדורגל חייבת לפעול לפי החלטותיה של ועדת המשמעת. אם סבורים אנשי 'הפועל' לוד, כי נגרם להם עוול זכותם להגיש ערעור על החלטה לוועדת הערעורים בהתאחדות לכדורגל (בית הדין העליון של ההתאחדות לכדורגל)." מכתב מהוועד הפועל בחתימת שמחה אבן-זוהר (פינקלשטיין) מי שהיה באותה תקופה מזכיר הוועד הפועל של ההסתדרות ל"הפועל" לוד מ-30 באפריל 1956, **מכון לבון**, IV.208.8147.

25. פתיחת הקונגרס הציוני הכ"ד ב-24 באפריל 1956 קונגרס שהתאפיין בחילוקי דעות קשים בין מפא"י לבין חרות. נרצחו ארבעה מעובדי תה"ל בערבה סמוך לקילומטר ה-112. ב-1 במאי 1956 נרצח רועי רוטנברג בנחל עוז. אלפים רבים מתושבי מדינת ישראל יצאו לביצור יישובי הספר באותו תאריך, ובהם רבים מתושבי לוד ועוד.
26. **ארכיון מכון וינגייט** 5.28.11, חוזר ההתאחדות לכדורגל 56/15 מ-3 ביולי 1956.
27. **שם, שם.**
28. **ארכיון וינגייט, שם, דו"ח מנהלתי לתקופה 1955/6** ההתאחדות לכדורגל בישראל – ההנהלה מ-27 באוגוסט 1956.
29. ראה למשל **ארכיון וינגייט** 5.28.11 תוצאות משחקי המבחן מ-27 ביולי 1956 "הפועל" רמלה "הפועל" לוד 1:2 וראה ספורט לעם מס' 44 מ-29 ביולי 1956 משחקי המבחן בליגה ג' "הפועל" חולון "הפועל" לוד 0:1.
30. **ספורט לעם** מ-16 באוגוסט 1959 "הפועל" לוד חוגג "הישגו".
31. **שנתון סטטיסטי לישראל**, (מס' 8), תשי"ז, לוח 8, עמ' 10.
32. מ' לייסק, **העלייה הגדולה בשנות ה-50 כישלון של כור ההיתוך**, מוסד ביאליק, י-ם, תשנ"ט, עמ' 18.
33. הערה 31 **שם, שם.**
34. **מכון לבון**, IV.244.588, אינפורמציה לחברי מזכירות "הפועל" מ-21 באוגוסט 1949.
35. E. Simon, "Physical Rehabilitation and Immigration", *Hahinuch Hagufani* (12, 1946) pp 26-22. ראה גם **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל** מיום 18-19 ביולי 1945, עמ' 29. "אם הם לא ימצאו שיכון ועבודה מתאימה... תהיה עלייה זו תוספת לא לנו אלא לטירור. חבר ותיק של תנועת השמאל מסוגל להציע, שאם נותני העבודה לא ירצו להעסיק פועלים עיבריים, יכריחם באקדחים. בקלות שולפים את האקדח מהכיס ומשתמשים בו". ובמקום אחר: "הפרטיזנים אשר יבואו הנה מפולניה הם נושאים בקרבם גם יכולת חלוצית מאד חשובה, אך הם נושאים בקרבם גם יסודות של הרס. אם לא ידעו להכניס אותם למסגרת חלוצית מחייבת". **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל** מיום 5 בספטמבר 1945, עמ' 24. **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל** מתאריך 24 ביולי 1946, עמ' 12: "המצב הזה מצמיח גידולים מסוכנים מאד. הרביזיוניזם בגרמניה כיום הוא כח עולה ומסוכן. קיים גם אצ"ל יש לשער, כי אין גוף ציבורי בגרמניה שאין בתוכו מרגלים". ראה גם **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל** מתאריך 29 באוגוסט 1946, עמ' 34 (שם אין התייחסות מפורשת לרביזיוניסטים).

36. ראה למשל **מכון לבון**, IV.208.8145, **מכתב ממרכז "הפועל" לוועדה המרכזת בהסתדרות מ-12 באוגוסט 1956** "מול פעולתם של תנועות החרות והציונים הכלליים באמצעות בית"ר ומכב"י, יש להקים כח הסתדרותי מלוכד (גם פלוגות הסדרן) במסגרת סניפי הפועל בישובי עולים. וראה **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל מ-2 במרס 1958**, עמ' 143 'הפועל' זהו הכלי היחיד שדרכו אפשר להגיע לשכבות הנחשלות ולהציל נוער מציפורני חרות...".
37. **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל**, מ-21 במרס 1951, עמ' 25-26. **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל מ-9 בינואר 1957**, עמ' 235. 'הפועל' כיום הוא אחד המכשירים היעילים להבאת הנוער של הישוב החדש להסתדרות". **שם**, עמ' 239.
38. **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל**, מ-21 במרס 1951, עמ' 11. **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל**, מ-20 ביוני 1945, הישיבה עסקה בענייני עלייה. שי מאירוב (אביגור) מסר דיווח לחברי הוועד הפועל וסקר את פעילותם של השליחים ואת דרכי הכשרתם. בין השאר התייחס מאירוב להכשרה הימית ומסר כי רובם הגיעו מהפלמ"ח אבל גם מגופים אחרים דוגמת "הפועל" (**שם**, עמ' 27).
39. ראה למשל **פרוטוקול ישיבת הוועד הפועל מ-23 במרס 1951** עמ' 17: "כל היודע מה הדמות הבבלית של ערבוב עדות בישובים אלה, כל היודע את המחיצות הקיימות ביניהן יודע גם שיהפועל' יכול למלא תפקיד חשוב מאד בליכוד ואיחוד החלקים השונים בישובים אלה, מפני שהוא משתמש באמצעים המובנים לכולם".